

ВПЛИВ ЛАТИНОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ XVI СТОЛІТТЯ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛЕМІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(на прикладі типологічної парадигми:
Еразм Роттердамський – Іван Вишенський)

У статті розглядається гуманістична основа твору Е. Роттердамського та його значення в розвитку української літератури XVI-XVII ст.

Ключові слова: латиномовна література, гуманізм, типологія, парадигма, суспільство, освіта.

Вивченню питання впливу латиномовної літератури XVI ст. на розвиток українського письменства цього періоду до останнього часу приділяється недостатньо уваги. Це можна пояснити насамперед тим, що до середини XVIII століття художня творчість була віддалена від україномовного читача, оскільки багато явищ були оформлені латинською і польською мовами. Різка невідповідність змісту творів, їх мовно-стильового оформлення особливо була помітною при зіставленні з аналогічними явищами, зокрема слов'янських літератур (польської і чеської).

Давня українська література тривалий час оберталася в традиційному колі християнських тем, сюжетів, образів.

М. Возняк зазначає: "В найдавнішій добі доля української літератури різко відрізнялася від долі західноєвропейських літератур... Коли в Західну Європу пішов Гомер, Софокл, Платон і Арістотель, Україна дістала з Візантії через південних слов'ян тільки те, що могла прийняти й що мала грецька література візантійського періоду, себто далекість літератури класичної Греції головно оповідання про Христа та святих, богословські статті та повчання, все те з виразним сюжетним характером" [1; 282]. Це в той час, коли в чеській літературі XVI ст. з'являються переклади "Петрарки, Боккаччо... Еразма" та ін. [2; 101].

С. Єфремов вважає, що з Заходу, безпосередньо або через південно-слов'янські землі й Чехію та Польщу, широкою хвилею пішли на Україну нові ідеї. "В сфері релігійній виявились вони так званим соціанізмом, у сфері письменства – численними лицарськими повістями... навіть дещо з "Декамерона" Боккаччо" [3; 113].

Про близькість І. Вишенського до соціанізму твердить В. Шевчук. Більше того, він вважає: "Знання європейської мислительної літератури (латиномовної) – Еразма Роттердамського, Т. Мора, Т. Мюнцера та ін. свідчить: заява мислителя (І. Вишенського – А.Г.) про те, що він не вчився в латинських школах, неправдива, зроблена з політичних мотивів" [4; 45].

У першій "Книжці" (1598), як вважає дослідник, крім суто полемічного завдання побороювання унії на римо-католицькій конфесії, в якій перебувала так звана "католицька Русь", Іван Вишенський витворив свою утопічно-мислительну систему, побудовану на аналогії бідності та глупоти, вищої за всякий розум (за апостолом Павлом), що є своєрідною філософською дискусією із "Похвалою глупоті" Еразма Роттердамського [4; 45].

Які найактуальніші ідеї славнозвісного твору міг поділяти український полеміст?

Латиномовна "Похвала Глупоті" написана в 1508-1509 рр. і вперше надрукована в 1511 році. Суцільний текст зустрічається лише у виданнях 18 століття, тоді як у наступних був поділений на шістьдесят сім глав-епізодів з відповідними ремарками. Твір з'явився у передчутті доленосних змін, на хвилі душевного підйому, який переживали інтелектуали-гуманісти, відображаючи настрої і чекання "простого люду" і сподіваючись, що вони, граючись і сміючись, розпрощаються з ненависним минулим. На цій основі, проте не лише на ній, розквітла карнавальна стихія неофіційної літератури, демократичних (народних) свят.

Твір Роттердамського – своєрідна енциклопедія дійсності кінця XV- початку XVI століття. За формою це жартівливий панегірик, що має міцний народнопоетичний ґрунт, зокрема середньовічний народний жанр, в якому мудрість виступає в ролі дурості й викриває глупоту, вади і ґандж.

"Похвала" починається передмовою автора, що включає в себе звернення до Томаса Мора, з'ясування історії написання та авторського завдання, котре редукується до гумористичного викриття людських вад. Тому роботу над основним текстом твору радимо розпочати з ознайомлення з передмовою.

Після прочитання передмови учням пропонуємо з'ясувати особливості повісткування в "Похвальному слові Глупоті". Легко помітити, що похвальне слово – це монолог Глупоти, який вона виголошує з кафедри. Передусім вона розповідає про себе і свій родовід. Виявляється, вона – дитина вельможного бога багатства і чарівної хтивої німфи Юності, народилася на щасливих островах.

Як виявляється далі (глава 7) батько Глупоти бог Плутос заправляє суспільним життям. Дочка називає батька "єдиним справжнім батьком богів і людей", бо "від його присудів залежать війни, мир, державна влада, ради, суди, народні збори, договори, закони, мистецтва, вчені праці" – одним словом все, що стосується життя смертних.

Далі Глупота представляє своє оточення – Самолюбство, Улесливість, Лінощі, Насолоду, Обжерливість, Розгул, Непробудний Сон. Саме вони допомагають Глупоті у виконанні важкої місії підкорення роду людського.

Морія (саме цим божественним ім'ям називає себе Глупота) ступає як новий принцип природи, висунутий гуманізм епохи Відродження. Тому цілком закономірно, що вона безмежно панує як над людьми, так і над небожителями. Морія – уособлення ірраціонального в житті, перевага почуттєвості.

Об'єктом її висміювання та викриття стають догматизм, нехтування людською природою, лицемірство, схоластична мудрість. Вона проповідує життєві радощі і насолоди. "Розум без почуттів – ніщо!" – ці слова стають своєрідним лейтмотивом твору.

Колоритною виявляється подана Глупотою портретна характеристика дурня. Це людина, яка постійно в епіцентрі життя, невибаглива у стосунках, весела і життєрадісна, ніжна і лагідна, це приємний співрозмовник. Виявляється, що без Глупоти немислиме життя.

На думку Морії, мудрець, який дотримується законів раціонального в житті, втрачає природні почуття, людські властивості і зрештою перетворюється на холодний камінь, на мармурову подобу людини, не здатну на шалене кохання. Це – егоїст, який любить не себе, не має друзів і врешті, такий мудрець – просто нікчемна тварюка. Цікавими є роздуми Глупоти про сором і страх.

У наступних розділах тональність промови Морії змінюється. Вона не лише пропонує читачеві придивитися до поважніших людей, а й розкриває різноманітні форми й види глупоти. Критикою середньовічного життя стає глава 48, в якій засуджується користолюбство, схиляння перед багатством і золотом. У подальших главах об'єктом гострої критики і нищівного викриття стають представники богословської та схоластичної мудрості – філософи, теологи, граматисти, а також уся ієрархія священнослужителів – від ченця до папи.

У главі 53 Глупота вагається, чи варто вести мову про всіх порочних і мерзенних людей. У главі 54 подається уїдлива характеристика монастирських братчиків. Це – лицеміри, неуки, розпусники і невігласи, найбільше благо для яких – утримання від усіх наук. Далі Глупота на певний час полишає представників духовенства і своє вістря спрямовує на королів, дворянство (гл. 55). Зокрема пише, що "владу здобувають королі шляхом клятвопорушень і вбивств", "всі турботи залишають богам, а самі живуть у розкошах", "істина ненависна царям", тому вони оточують себе підлабузниками і блазнями. Вони певні, що чесно виконують свій обов'язок, "коли із запалом полюють, розводять породистих жеребців, продають заради власного прибутку судові посади і вигадують щодня нові засоби,

щоб відібрати у громадян їхнє майно і перевести його у свою казну". Про короля Еразм говорить як про ворога загального блага, ненависника вченості, істини, свободи.

Таким же нищим є і королівське оточення в особі дворян, які "хоч нічим і не відрізняються від останнього пройдисвіта, чваняться шляхетністю походження, чи придворних вельмож – людей паплюжних і мерзотних, позбавлених мудрості та доблесті" (гл. 56).

У заключних 57-60 главах мова йде про вище духовенство, яке не дотримується християнських заповідей, живе в розкошах і багатстві, грабуючи народ. Так, у главі 57 констатується, що єпископи, дбаючи лише про себе, турботи про прихожан перекладають або на самого Христа, або на мандрівних ченців. Папи, ставленики Бога на землі, "усі труди доручають Петру і Павлу, у яких вистачає дозвілля, а пишноту й насолоду беруть собі" (гл. 59).

Чим же займається духовенство? Відповідь знаходимо у главі 60. "Воюють за право десятини, обороняючи її мечами, списами, камінням і іншою зброєю, вчитують у старовинних грамотах усе, чим можна залякати простий люд і змусити його віддати більше, ніж десятю частину врожаю".

Таким чином, книга Еразма Роттердамського відзначається новаторським характером мислення та сприйняття дійсності, гострою та сміливою критикою царства глупоти, яким було, на думку автора, феодальне суспільство.

Твір Е. Роттердамського мав помітний вплив на розвиток української літератури XVI-XVII століть, зокрема, творчість письменників-полемістів.

За В. Шевчуком, "людська цивілізація, за Іваном Вишенським, розвивалася до певної пори гармонійно, але після розколу християнства згублено колишню правду, людям треба повернутися до попереднього стану розвитку, до первісної глупоти, тобто чистоти, первісної освіченості" [4; 45-46].

Він відкидає латинську систему освіти, бачить суспільство, складене з громади (братських спілок), без панів, царів, владик, гостро заперечує самовладні форми правління (панізм). "Загалом така система, – констатує В. Шевчук, – укладається в контекст західноєвропейських утопій XVI – першої половини XVII ст" [4; 46].

Література

1. Возняк М.С. Історія української літератури: У 2 кн. – Кн. 1. – Львів: Світ, 1992. – 698 с.
2. Чижевський Д.І. Порівняльна історія слов'янських літератур. – К.: ВЦ "Академія", 2005. – 288 с.
3. Єфремов С.О. Історія українського письменства. – К.: "Феміна", 1995. – 688 с.
4. Українська література у портретах і документах: Давня література – література XIX століття: Довідник. – К.: Либідь, 2000. – 360 с.

Анатолий Градовский

ВЛИЯНИЕ ЛАТЫНОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XVI СТОЛЕТИЯ НА РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОЙ ПОЛЕМИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье рассматривается гуманистическая основа произведения Э. Роттердамского и его значение в развитии украинской литературы XVI-XVII вв.

Ключевые слова: латинская литература, гуманизм, типология, парадигма, общество, образование.

A. Gradovskij

THE LATIN LITERATURE OF THE XVI CENTURY INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN POLEMIC LITERATURE

The article deals with the humanistic background of the Rotterdamsky's work and its role in the development of the Ukrainian literature of the 16th-17th century.

Key words: Latin literature, humanism, typology, paradigm, society, education.